

УДК 340.113.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.4>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Гусарєв С.Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
провідний науковий співробітник відділу організації наукової роботи,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-8568-3362*

Тихомиров Д.О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та філософії права,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-8366-8564*

Гусарєв С.Д., Тихомиров Д.О. Сучасні підходи до інтерпретації поняття юридичних конструкцій.

У статті висвітлюється загальнотеоретична характеристика ключового поняття правознавства, яке є складовим елементом термінології з області знань про юридичну техніку. Основний акцент зроблено на тих методологічних підходах, які дозволяють сучасним авторам здійснювати характеристику юридичної конструкції та правового конструювання у певному контексті. Серед основних методологічних підходів, які є найбільш характерними для сучасних досліджень та які що характеризуються у статті, названо системний, структурно-функціональний, інструментальний, нормативістський, психологічний. Вказується на те, що гармонійне поєднання методологічних підходів відповідно до мети дослідження дозволяє скласти найбільш повну та об'єктивну картину уявлень про явище юридичного конструювання. Вказується й на ту обставину, що у сучасному теоретичному правознавстві склалися різні уявлення щодо наповнення змістом поняття «юридична конструкція». При цьому майже всі автори схиляються до того, що слід виокремлювати спільні риси, такі як структурованість явища, його можлива типологізація, здатність об'єднуватися у системи вищого рівня – складні конструкції, функціональна спрямованість явища пояснюється його здатністю сприяти створенню та систематизації нормативно-правових актів.

Запропоновано авторське визначення юридичних конструкцій побудоване на визнанні юридичної конструкції в якості ідеальної моделі. Зроблено теоретичне припущення, що юридичні конструкції призначені для моделювання системи взаємодій суспільних відносин, які є предметом правового регулювання. Визнано, що самі конструкції не здійснюють регулятивного впливу на поведінку соціальних суб'єктів, але дозволяють організовувати правовий інструментарій таким чином, що змодельовані комплекси правових засобів успішно можуть виконати роль регулятора з відповідними гарантіями та правовими наслідками. При формуванні авторського визначення враховано також і ту позицію, що конструювання (моделювання) є здатністю інтелекту утворювати ідеальні образи, а сама конструкція є результатом цілеспрямованої творчої діяльності, зумовленої потребами правового регулювання та інтересами соціальних суб'єктів.

Ключові слова: юридична конструкція, конструювання, тлумачення, правове регулювання, правореалізація, юридична техніка, норма права, нормативно-правовий акт.

Husariev S.D., Tykhomyrov D.O. Modern approaches of interpretation of the concept of legal constructions.

In this article, the authors highlights the general theoretical characterization of the key concept of jurisprudence which is an element of the terminology in the field of knowledge of legal technique. The main emphasis is placed on those methodological approaches which allow by the modern authors to characterize the legal construction and legal constructing in a certain context. Among the main methodological approaches which are most typical for modern research and which are characterized in the article, the author names the systemic, structural and functional, instrumental, normative, and psychological approaches. The authors points out that a harmonious combination of methodological approaches in accordance with the purpose of the study allows for the most complete and objective picture of the concept of legal constructing. The authors also points to the fact that modern theoretical

jurisprudence has developed different ideas regarding the content of the concept of "legal construction". At the same time, almost all authors agree that common features should be distinguished, such as the structured nature of the phenomenon, its possible typologization, the ability to combine into higher-level systems - complex constructions, and the functional orientation of the phenomenon is explained by its ability to facilitate the creation and systematization of legal acts.

The author's definition of legal construction was proposed and its understand as an ideal model. The authors made a theoretical assumption that legal construction are intended to be a modelling system of interactions of social relations which are subject to legal regulation. It is recognized that the constructs themselves do not have a regulatory impact on the behavior of social subjects, but they allow organizing the legal instrumentarium in such a way that the modeled complexes of legal means can successfully fulfill the role of a regulator with appropriate guarantees and legal consequences. In formulating the author's definition, the author also takes into account the position that construction (modeling) is the ability of the intellect to form ideal images, and the construction itself is the result of purposeful creative activity caused by the needs of legal regulation and the interests of social subjects.

Key words: legal construction, constructing, interpretation, legal regulation, legal realization, legal technique, legal norm, normative legal act.

Постановка проблеми. Проблематика питання юридичних конструкцій відноситься до сфери наукових знань, пов'язаних з формуванням стандартів, принципів та правил здійснення нормотворчої діяльності. Суть питання зводиться до того, що юридична конструкція розглядається представниками сучасного правознавства як один із засобів юридичної техніки, що дозволяє уніфікувати загальний порядок правового регулювання, забезпечити злагодженість професійного спілкування юристів, а звідси і сам процес реалізації права. Враховуючи прояв негативних тенденцій гальмування правореалізаційних процесів в окремих сферах суспільного життя (основоположні права людини, економіка, соціальний захист, медичне забезпечення), питання досконалості нормативно-правових актів, їх забезпеченості правовими та організаційними заходами значною мірою актуалізуються, що у свою чергу призводить до виокремлення наукової проблематики юридичної техніки та правової конструкцій.

Загальновідомою і загальновизнаною є аксіома, згідно якої від якості нормативно-правового акту безпосередньо залежить якість правового регулювання. Однак, окрім якості правового матеріалу на остаточний результат регулятивного процесу впливають й інші фактори, про які доцільно вести мову з урахуванням контексту теорії механізму правового регулювання. Тож визначення ролі та значення юридичних конструкцій доцільно також здійснювати в залежності від сутності розуміння взаємодії різноманітних правових явищ, що наповнюють змістом поняття механізму правового регулювання. І зовсім безпідставними є сподівання на виключну роль високоякісного правового акта, із введенням в дію якого начебто можна виправити ситуацію, спрямувати суспільні відносини у бажаний напрям та отримати очікуваний результат. Як свідчать наукові розробки представників сучасного правознавства, в умовах зміни соціокультурної ситуації, включення України до глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, питання юридичних конструкцій у контексті власного змісту права набувають актуалізації та стають наскрізним каменем у процесі правотворення та реалізації [1, с. 191]. На окремі недоліки юридичного конструювання вказують представники галузевих наук. Це ще раз свідчить про необхідність вироблення уніфікованої методології конструювання та тлумачення нормативних актів для сфери юридичної практики [2].

Мета дослідження. Враховуючи абстрактний характер поняття юридичної конструкції, множинність явищ, що ним охоплюються, його широке використання представниками юридичної науки та юридичної практики, а також наявність різночитань у розумінні його сутності, виникає необхідність теоретичного висвітлення змісту зазначеної категорії в контексті використання окремих методологічних підходів, що є **метою** запропонованої статті.

Для досягнення проголошеної мети пропонується вирішення таких пізнавальних **завдань**: за результатами аналізу змісту окремих наукових джерел визначити особливості методологічного інструментарію, що використовується в авторських розробках; шляхом співставлення специфіки використання терміну «юридична конструкція» виявити методологічні основи його розуміння у сферах юридичної наукової та практичної діяльності; на підставі проведеного аналізу існуючих наукових та нормативних джерел сформулювати авторське визначення категорії «юридична конструкція».

Стан опрацювання проблематики. Питанням юридичної техніки, якості нормотворення вже неодноразово приділялася увага з боку вітчизняних науковців, які на достатньо високому методологічному та теоретичному рівнях висвітлили фундаментальні положення юридичної техніки як практичні рекомендації, готові до безпосереднього використання правниками, політиками, еконо-

містами, всіма суб'єктами нормотворчого процесу, хто так чи інакше в межах своєї компетенції має безпосереднє відношення до підготовки проектів нормативно-правових актів, а отже до процесу правового регулювання суспільних відносин.

Зокрема, питанням юридичної техніки та юридичних конструкцій присвячено праці таких вітчизняних вчених як: Т.О. Дідич; Н.М. Пархоменко, Б.М. Підгородський, Ж.О. Дзейко, О.В. Зінченко, В.М. Косович, В.С. Щербина, Г.І. Бойко, А.О. Дутко, Н.О. Левицька, І.Д. Шутак, І.І. Онищук, наукові здобутки яких склали методологічну основу для проведення теоретичних узагальнень у цьому напрямі та здійснення відповідних авторських інтерпретацій до вже існуючих правових положень.

Виклад основного матеріалу. Основним методологічним підходом, на якому побудовано процес пізнання є структурно-функціональний, завдяки якому уявляється можливим структурувати наше уявлення щодо окремого правового явища, розподілити його на відповідні компоненти, як окремі складові єдиного цілого, визначивши функціональне призначення кожного із них. Ефективним також вбачається використання методу моделювання (конструювання), що дозволяє побудувати в уяві певний образ, абстрагуючись від реалій правової дійсності. Метод герменевтики також взято до уваги, враховуючи, що будь-яка правова модель взаємодії суб'єктів права має знайти свій вираз у текстах нормативно-правових актів. Окрім іншого, при підготовці статті використано метод порівняння, що дозволив провести цільові співставлення окремих наукових авторських позицій, виявити спільне та відмінне, що характеризує стан дослідження та розгалуженість наявних наукових знань з обраної проблематики.

Дослідження юридичних конструкцій як певного правового явища або відповідної наукової категорії доцільно розпочинати з осмислення етимології слова, що використовується для позначення елементу правової дійсності з метою його подальшого використання у юридичній теорії та юридичній практиці. Разом з цим, необхідно звернути увагу на те, що поняття «юридична конструкція» у науковій літературі розуміють по-різному [3].

Слово (термін) конструкція вживається у різних сферах суспільного життя – будівництві, архітектурі, літературі, мовознавстві тощо, але привертає увагу той факт, що окрім загального визнання – це будова, споруда складної структури та її окремі частини [4], але мало хто із дослідників акцентує увагу на тому, що конструкція передбачає взаємне логічне розташування елементів, що й забезпечує їх єдність. Саме на цю характерну рису поняття конструкції, яким позначаються складні за своєю структурою явища, слід звернути увагу, що, у свою чергу, дозволить глибше й точніше зрозуміти основну ідею конструювання як цілеспрямованого творчо-мисленевого процесу.

Як зазначається у словнику української мови, «конструювати» означає робити будову чого-небудь, створювати що-небудь у певному складі, установлювати склад чогось [4]. У цьому випадку також спостерігається ознака складності (внутрішньої будови) та властивість цілеспрямованості конструювання, як виду людської діяльності, спрямованої на конкретний об'єкт впливу: будинок, архітектурний комплекс, автомобіль, синонімічна конструкція мовознавства, шляхопровід тощо.

У контексті осмислення обраного для вивчення терміна, нас цікавитиме як динамічний аспект (процес конструювання), так і статичний (власне конструкція), який є похідним від динамічного. Виходимо з того, що сама по собі різного роду конструкція є результатом цілеспрямованої інтелектуальної діяльності, а саме – результатом її формування, складання, осмислення, співставлення, а отже конструювання. Обидва контексти розуміння юридичної конструкції є умовно відокремлені, що дозволяє розмежувати фактор-причину і фактор-наслідок, розібратися у самих правилах, процедурах та умовах (прийомах) здійснення юридичного конструювання, з'ясувати головне призначення юридичних конструкцій (функціональний аспект), їх взаємодію з іншими засобами юридичної техніки тощо.

На підставі поставлених пізнавальних завдань, привертає увагу поняття юридичної конструкції, що за своїм значенням знаходиться в одному термінологічному ланцюзі із такими поняттями як система права, галузь права, інститут права, правовий статус, нормативно-правовий акт, норма права. Крім того, використання поняття юридичної конструкції суттєво доповнює зміст теорії правових відносин, теорії юридичної відповідальності, а також теорій правової поведінки, юридичної діяльності, правового регулювання тощо.

Сучасні автори-правознавці, беручи до уваги розробки фундаторів загальнотеоретичної науки, висвітлюють юридичні конструкції з різних аспектів їх розуміння, доповнюючи загальну картину змістовного наповнення поняття окремими властивостями, функціями або співвідношеннями з іншими не менш значущими правовими явищами.

Привертає увагу те, що дискусії з приводу методології формування власне поняття юридичної конструкції на сторінках наукових публікацій, присвячених цій проблематиці, фактично відсутні, але, як свідчить аналіз першоджерел, доктринальні авторські позиції суттєво різняться між собою.

Одні автори знаходяться на позиціях нормативізму і у своїх міркуваннях при формуванні поняття юридичної конструкції рухаються з низу догори – від елементарного явища норми права до її схематичних об'єднань. При цьому, юридична конструкція визначається як своєрідна модельна побудова прав, обов'язків, відповідальності, їх усталені схеми, в яких втілюється нормативний матеріал [5, с. 222-223]. Слушною видається й авторська позиція І.Д. Шутака, де під юридичною конструкцією розуміються лише такі моделі, що знайшли своє безпосереднє закріплення в нормативному тексті, завдяки чому набувають ознак правових засобів [6, с. 217].

Є також прихильники інструментального підходу. Так, наприклад, на переконання А.О. Дутко, більшість науковців тлумачать юридичну конструкцію як засіб побудови нормативного матеріалу, тим самим підкреслюючи її роль і призначення [7, с. 38].

Відповідно до позиції Ж.О. Дзейко, юридичні конструкції розглядаються в контексті засобів законодавчої техніки, а саме, як моделі, що є формою відображення основних властивостей суспільних відносин, котрі знаходяться у сфері правового регулювання, складові яких створюють певну цілісну систему, характеризуються відносною стійкістю та самостійністю, яка зумовлена їх змістовним та функціональним спрямуванням і застосовуються для створення законів та їх систематизації у формах кодифікації та консолідації [8, с. 241].

У запропонованому підході, на відміну від попереднього, авторка розширює комплекс елементів, що входять до складу юридичної конструкції. Окрім прав та обов'язків, які було взято у нормативному підході, до складу юридичної конструкції науковець відносить такі компоненти як: об'єкт (суспільні відносини), умови використання (при створенні та систематизації законів), механізм створення конструкції (внаслідок здійснення логічних операцій абстрагування та типізації).

Загалом можна погодитися з теоретичною позицією Ж.О. Дзейко, враховуючи, що інструментальний підхід є найбільш поширений та виправданий у розумінні явища юридичної конструкції, але є деякі моменти, з якими можна було б подискутувати. По-перше, не можна погодитися з тим, що юридичні конструкції використовуються лише у таких формах систематизації як кодифікація та консолідація. На наше глибоке переконання, вони можуть також вдало використовуватись й при інкорпорації, що полягає у зовнішньому упорядкуванні нормативного матеріалу. Тут так само може бути вироблена певна конструкція (модель розташування матеріалу), виходячи із потреб правового регулювання та стану реалізації законодавства, елементами якою будуть окремі нормативно-правові акти або їх угруповання. Наприклад, у ході проведення хронологічної, предметної або суб'єктної інкорпорації ми вже автоматично, самі того не підозрюючи, вдаємося до моделювання внутрішньої конструкції того збірника, який і є результатом втілення нашої мисленнєвої моделі. По-друге, ще одна методологічна вада, що нашою хвилює на роздуми – у визначенні йде мова про моделі, які є формою відображення основних властивостей суспільних відносин, говориться про складові, що утворюють систему, але нічого не сказано про самі складники. Таким чином, у визначенні немає відповіді – із чого складається конструкція?

Будучи прихильником методології інструменталізму та підтримуючи ідею розмежування юридичної техніки на правотворчу та правозастосовну, О.В. Зінченко акцентує увагу на тому, що юридична конструкція є найбільш складним в теоретико-правовому аспекті засобом правотворчої техніки, який стоїть на одному рівні з такими феноменами як: правові ідеї, концепції, правові принципи тощо [9, с. 56-61]. Інструментальний підхід проявляється і в тому випадку, коли зміст юридичної конструкції характеризується через призму системи правових засобів. При цьому, правові засоби можуть бути частиною юридичної конструкції, але можуть утворювати й самостійну частину правової галузі [10, с. 169-173].

Не менш важливим у розумінні зазначеного явища є системний підхід, відповідно до якого кожна юридична конструкція є сукупністю об'єктивно необхідних, упорядкованих і взаємопов'язаних елементів. На ознаку системності вказують такі властивості як узгодженість та несуперечливість складових елементів. З цим підходом, на який звертає свою увагу І.І. Онищук, також можна погодитись, враховуючи існування явища системи права, зовнішнім виразом якого є система законодавства. Будь-яка несистемність, яка помилково закладена у текстах нормативно-правових актів автоматично призводить до колізії законодавства, а значить до неврегульованості суспільних відносин, не зважаючи на те, що законодавцем використано ті чи інші засоби правового впливу. Казуїстичність та наявність прогалин у законодавстві є ознаками низької якості нормативно-правових актів і водночас прикладами відхилення у правовому регулюванні від принципу системності. Порушення технології формування та використання юридичних конструкцій призводить до ряду змістовних або формальних порушень, що стають перепонами на шляху адекватного розуміння та ефективної реалізації норм права: неузгодженість реквізитів акта; відсутність типової структури та стилю викладу матеріалу; неоднакова нумерація статей, пунктів, підпунктів; незрозумілі способи внесення змін або скасування статей та їх частин тощо [11, с. 96].

Відносно рідкісним є використання психологічного підходу при формуванні юридичних конструкцій. У своєму дослідженні К.П. Гавриловська намагалася розкрити особливості конструювання правової системи у свідомості особистості як сукупності правових явищ та їх частин, що відображаються у психіці людини та сприймаються нею у певний момент її життєдіяльності. Юридична конструкція в даному випадку представлена як суто індивідуальний феномен, як упорядкована система знань людини про правову систему держави [12].

Використання авторами функціонального підходу дозволило розширити як загальне уявлення про поняття юридичних конструкцій, так і висвітлити їх можливості у законотворчому та правозастосовному процесах. Наприклад, А.О. Дутко обґрунтовує позицію, згідно з якою юридичні конструкції слід розуміти як закріплені у законодавстві ідеальні моделі, що створюються для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення точності визначеності законів. В цьому ж контексті, функціональне призначення юридичних конструкцій розглядають представники Івано-Франківської правової школи (І.Д. Шутак, І.І. Онищук), вказуючи на те, що для досягнення своєї функціональної спроможності будь-яка юридична конструкція має формуватися відповідно до ряду вимог: послідовність, повнота та несуперечність; співвідносність регулятивних та охоронних засобів; взаємодоповнення матеріальних на процесуальних норм; гармонійне поєднання прав та обов'язків тощо [6, с. 273].

Яскравим прикладом використання функціонального підходу можна вважати політико-правове конструювання системи кризового менеджменту у сфері національної безпеки і оборони республіки Румунія, де в основу правової конструкції було закладено ідею взаємообумовленості функцій безпеки і розвитку соціальних систем [13, с. 121].

Таким чином, можемо дійти наступних **висновків**:

1. Як бачимо із проведеного аналізу, у висвітленні проблематики юридичних конструкцій використовується широке коло методологічних підходів, що свідчить про наявність методологічного плюралізму, розмаїтість авторських інтерпретацій у розумінні зазначеного явища. Найбільш характерними для сучасних досліджень є такі підходи як нормативістський, інструментальний, системний, психологічний, функціональний тощо. При цьому, всі наукові розвідки, побудовані на різній методологічній основі, доповнюють суттєво одна одну, створюючи загальну картину уявлень щодо юридичного конструювання (моделювання). Якщо представниками сфери юридичної практики використовується в основному нормативістський підхід, то для сфери правових досліджень характерною є методологія плюралізму.
2. У розумінні поняття «юридична конструкція» серед авторів зустрічаються як спільні так і відмінні позиції, виходячи із мети та предметної сфери авторського інтересу. Майже всі автори схиляються до того, що під юридичною конструкцією слід розуміти певні моделі, системи з відповідним елементарним складом, що їх основним призначенням є створення та систематизація нормативно-правових актів.
3. Враховуючи зазначене вище, уявляється можливим сформулювати авторське визначення дефініції досліджуваного правового явища. Отже, під юридичними конструкціями пропонується розуміти взаємодіючі структуровані моделі функціонування суспільних відносин, що формуються з урахуванням техніко-юридичних властивостей права, цілей соціально-політичного, економічного, культурного розвитку суспільства та інтересів соціальних суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Г.І. Юридична конструкція як засів юридичної техніки. *Актуальні проблеми держави і прав*. 2014. Вип. 73. С. 190–197.
2. Самотієвич В. До питання законодавчої техніки конструювання кваліфікованих складів кримінальних правопорушень у кримінальному кодексі України. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 124–131.
3. Підгородський Б.М. Роль юридичних конструкцій у реалізації матеріального та процесуального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 84. С. 97–102.
4. Конструкція. *Словник української мови*: в 11 тт. / АН УРСР; Ін-т мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 4. С. 266. URL: <http://sum.in.ua/s/konstrukcija>.
5. Загальна теорія права: підручник / [М.І. Козюбра, С.П. Погребняк, О.В. Цельєв, Ю.І. Матвєєва]; за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2016. 391 с.
6. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка: навч. посіб. для вищих навч. закл. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.
7. Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 176 с.

8. Дзейко Ж.О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження: монографія. Київ: Київ. ун-т, 2007. 360 с.
9. Зінченко О.В. Юридичні конструкції як складова юридичної (правотворчої) техніки. *Держава і право*: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 49. С. 56–61.
10. Левицька Н. Юридичні конструкції та система права: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 169–173.
11. Онищук І.І. Вплив техніки юридичного письма на якість юридичних конструкцій та конструювання. *Митна справа*. 2011. № 5 (77), ч. 2. С. 95–100.
12. Гавриловська К.П. Соціальне конструювання правової дійсності. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 157–161. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2016/5_2016/24.pdf.
13. Чигринський В.А. Політико-правове конструювання системи кризового менеджменту у сфері національної безпеки і оборони Румунії: уроки для України. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 7 (277). С. 112–122. DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-277-112-122. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/07/7.24._topic_Vasyl-A.-Chygrynskyi-112-122.pdf.